

Петрофанова Ксенія Романівна,
*аспірантка кафедри цивільного права № 1,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: petrofanovaksenya@gmail.com
ORCID 0000-0003-0463-6033*

doi: 10.21564/2414–990x.142.140946
УДК 347.122 (477)

ПРАВОВА ПРИРОДА ДОГОВОРУ ПРО ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ

Здійснено цивільно-правовий аналіз договору про використання електронних грошей, а також порівняльно-правовий аналіз вказаного договору та договорів того ж типу. З'ясовано правову природу договору про використання електронних грошей, запропоновано його авторське визначення.

Ключові слова: гроші; електронні гроші; договір про використання електронних грошей; банківський рахунок; зобов'язання з випуску електронних грошей; зобов'язання з переказу електронних грошей; зобов'язання з погашення електронних грошей.

Петрофанова К. Р., аспірантка кафедри гражданского права № 1, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков.
e-mail : petrofanovaksenya@gmail.com ; ORCID 0000-0003-0463-6033

Правовая природа договора об использовании электронных денег

Проводится гражданско-правовой анализ договора об использовании электронных денег, а также дается сравнительная характеристика указанного договора с договорами того же типа. Установлена правовая природа договора об использовании электронных денег, предложено его авторское определение.

Ключевые слова: деньги; электронные деньги; договор об использовании электронных денег; банковский счет; обязательство по выпуску электронных денег; обязательство по переводу электронных денег; обязательство по погашению электронных денег.

Вступ. Більшість науковців розглядають електронні гроші як економічну категорію, аналізуючи переваги і недоліки електронних грошей як засобу платежу, залишаючи поза увагою питання про правову природу договору при використанні електронних грошей. З огляду на те, що вищезазначений договір є підставою виникнення зобов'язань з випуску, переказу та погашення електронних грошей, вбачається необхідним здійснити цивільно-правовий аналіз договору про використання таких грошей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню дослідження правової природи договору про використання електронних грошей були присвячені праці таких науковців, як: А. Ісаєв (А. Isaiev), М. Коростельов (М. Korostelov), В. Лошчюлін (V. Loshchylin) та інші. Але зазначена проблематика набуває актуальності, адже збільшення розрахунків із використанням електронних грошей призвело до зростання кількості укладених договорів про використання електронних грошей, а також теоретичних і практичних проблем, пов'язаних з виконанням таких договорів.

Метою статті є з'ясування правової природи та формулювання поняття договору про використання електронних грошей.

Вклад основного матеріалу. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (далі – ЦК України), як і інші нормативно-правові акти, не виділяє договірний інститут, який регулює випуск, переказ та погашення електронних грошей, що в свою чергу ускладнює цивільно-правову характеристику зазначеного договору з точки зору типової та видової класифікації. Договір, який регулює випуск, переказ та погашення електронних грошей, не поіменованій.

На практиці також відсутній єдиний підхід до назви цього договору, наприклад, публічне акціонерне товариство (далі – ПАТ) «КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК «ГЛОБУС», який є емітентом електронних грошей, пропонує укласти договір про використання електронних грошей «ГЛОБАЛМАНІ»; ПАТ «АЛЬФА-БАНК» – договір про участь в Програмі лояльності Махі; ПАТ «БАНК ВОСТОК» – публічний договір про користування електронними грошима, емітованими ПАТ «БАНК ВОСТОК», операції з якими здійснюються за допомогою ко-брендової наперед оплаченої картки багатопільового використання міжнародної платіжної системи MasterCard WorldWide, яка дає можливість бути учасником програми лояльності «Власний рахунок»; ПАТ «УКРСОЦБАНК» – умови використання електронних грошей клієнтами ПАТ «УКРСОЦБАНК» на базі наперед оплачених карток міжнародних платіжних систем Visa Int. та MasterCard; акціонерне товариство (далі – АТ) «ОЩАД-БАНК» – правила використання електронних грошей АТ «ОЩАДБАНК» з використанням наперед оплачених карток міжнародних платіжних систем Visa та/або MasterCard тощо.

Серед науковців з цього питання також немає єдності. Так, досліджуючи правовідносини з випуску електронних грошей, для уніфікації термінології А. М. Ісаєв пропонує називати такі договори договорами емісії електронних грошей, а М. А. Коростельов – про надання послуг із переказу електронних грошей [1, с. 300; 2, с. 156]. Натомість В. С. Лошчюлін веде мову про договори про переказ коштів без відкриття банківського рахунка, у тому числі електронних грошей (за винятком поштових переказів) [3, с. 99]. Однак запропоновані науковцями назви не повністю відображають правовідносини, які виникають на підставі такого договору, адже, крім випуску і переказу, такі договори встановлюють порядок розповсюдження, розрахунків, обміну й погашення електронних грошей. Тому вбачається за доцільне використовувати більш широкую назву,

наприклад, договір про використання електронних грошей, що повністю узгоджується з термінологією Положення, що затверджене Постановою Правління Національного Банку України від 25.06.2008 р. № 178 «Про електронні гроші» (далі – Положення).

Традиційно юридична характеристика договорів починається з визначення їх типової належності. На перший погляд договір про використання електронних грошей має спільні ознаки з договором міни, адже, виходячи з легального визначення, випуск електронних грошей – це операція з надання електронних грошей користувачам або агентам в обмін на готівкові або безготівкові кошти. Проте детальний аналіз природи договору про використання електронних грошей дозволяє зробити висновок про помилковість такого підходу. Договір міни належить до договорів, які опосередковують передачу майна у власність, тобто після обміну товарами його сторони набувають право власності і правовідносини припиняються [1, с. 301]. Договір про використання електронних грошей має складну природу, обмін готівкових або безготівкових грошей як форми записів на банківських рахунках на електронні гроші є лише початком виконання договору, після цього електронні гроші зберігаються на спеціальних електронних пристроях і використовуються як засіб платежу, а потім пред'являються для погашення емітентом.

У той же час А. М. Ісаєв та М. А. Коростельов, досліджуючи природу договору про використання електронних грошей, аргументували його схожість з договорами про надання послуг. Запропонована точка зору вбачається обґрунтованою, виходячи з положень чинного законодавства. Так, у п. 1.4. Положення йдеться про те, що банк має право надавати своїм клієнтам, у тому числі шляхом укладення з юридичними особами агентських договорів, такі фінансові послуги у сфері використання електронних грошей: розповсюдження електронних грошей; здійснення обмінних операцій з електронними грошима; надання засобів поповнення електронними грошима електронних пристроїв; приймання електронних грошей в обмін на готівкові/безготівкові кошти [4]. У Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 р. № 2664-III наведено вичерпний перелік фінансових послуг (ст. 4), законодавець вказує, що надання тих фінансових послуг, які не включені до нього, забороняється (п. 2 ст. 4 Закону) [5]. Ознайомившись із переліком, можемо констатувати, що фінансові послуги у сфері використання електронних грошей в ньому відсутні, як, до речі, немає їх і серед тих, що надаються згідно із Законом України «Про банки та банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-III. Перелік фінансових послуг у сфері використання електронних грошей закріплено в підзаконному нормативно-правовому акті, а саме Положенні, але на рівні закону цього не зроблено, що свідчить або про наявність прогалини в законодавстві, яку можна усунути шляхом доповнення положень законів України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» і «Про банки та банківську діяльність» новими видами фінансових послуг.

З поіменованих договорів договір про використання електронних грошей є подібним до договору банківського рахунка. Схожість полягає в тому, що в обох договорах однією із сторін є банк, який приймає грошові кошти, надані йому іншою стороною, зараховує їх на рахунки чи електронний пристрій, який спеціально оформлений для контрагента, і зобов'язується виконувати розпорядження іншої сторони про перерахування і видачу відповідних сум і проведення інших операцій. Однак договір про використання електронних грошей має свою специфіку. На відміну від договору банківського рахунка, де можливий лише перехід грошей із однієї форми в іншу, при виконанні договору про використання електронних грошей відбувається мультиплікація грошей, тобто з'являється новий об'єкт цивільних прав – електронні гроші, на суму яких збільшується грошова маса в економічному сенсі. Вилучення електронних грошей із цивільного обороту відбувається шляхом їх погашення, з одночасним наданням їх пред'явникові готівкових або безготівкових грошей, що також врегульовано договором про використання електронних грошей.

На користь того, що договору про використання електронних грошей властива певна специфіка, говорить і те, що електронні гроші зберігаються не на банківському рахунку, а на електронних пристроях. Банківський рахунок і електронний пристрій з юридичної точки зору відрізняються один від одного. Порівнюючи електронний пристрій з банківським рахунком, можна сказати, що, по-перше, на банківському рахунку введеться облік безготівкових грошей, які належать клієнту, а на електронному пристрої – електронних грошей, які належать користувачу. По-друге, електронний пристрій може відкривати лише банк, який узгодив правила використання електронних грошей з Національним банком України, у свою чергу, банківські рахунки відкриваються в будь-яких банківських установах. По-третє, банківський рахунок є частиною предмета договору банківського рахунка або банківського вкладу, електронний пристрій – частиною непоіменованого договору про використання електронних грошей. По-четверте, банківський рахунок посвідчує зобов'язання банку перед клієнтом, а електронний пристрій емітента перед користувачем або торговцем. По-п'яте, здійснення переказу коштів з одного банківського рахунку на інший передбачає участь банку та сплату комісії, а робота з електронним пристроєм – ні.

Виходячи з вищенаведеного можна дійти висновку, що договір про використання електронних грошей за типовою належністю є договором про надання послуг. Відповідно до такого договору можуть бути застосовані загальні положення про послуги, які передбачені гл. 63 ЦК України.

Для подальшої характеристики договору необхідно розглянути питання про момент виникнення прав і обов'язків у сторін договору, характер їх розподілу, наявність або відсутність зустрічного надання.

Якщо взяти за критерій момент укладення, розглядуваний договір необхідно визнати консенсуальним. Права і обов'язки сторін виникають з моменту досягнення згоди з усіх істотних умов незалежно від того, були внесені кошти

у момент відкриття електронного гаманця чи ні. Наприклад, якщо користувач бажає отримати електронні гроші, емітовані ПАТ «КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК «ГЛОБУС», йому треба зайти на офіційний сайт оператора www.globalmoney.ua та зареєструвати електронний гаманець, під яким розуміють електронний пристрій, що являє собою обліковий запис у базі даних оператора електронних грошей «ГЛОБАЛМАНІ» і містить дані про суму електронних грошей, які знаходяться у розпорядженні емітента, оператора, агентів, торговців і користувачів. Для реєстрації слід ввести номер мобільного телефону або адресу електронної пошти, створити пароль і приєднатися до умов публічного договору про використання електронних грошей «ГЛОБАЛМАНІ», який встановлює порядок і умови використання електронних грошей «ГЛОБАЛМАНІ» і відповідно до ст. 641 ЦК України є офертою. У преамбулі цього договору вказано, що договір вважається укладеним на умовах договору приєднання згідно зі ст. 634 ЦК України і набуває чинності з моменту його акцепту, тобто при здійсненні дій щодо ініціювання відкриття електронного гаманця, що свідчить про факт прочитання цього договору, повне і безумовне прийняття всіх його умов без будь-яких виключень та/або обмежень.

За критерієм відсутності або наявності зустрічного надання договір про використання електронних грошей варто визнати відплатним. Оплатність договору знаходить свій прояв не в передачі готівкових або безготівкових грошей, в обмін на які випускаються електронні гроші, адже емітент бере на себе зобов'язання з їх погашення, вона полягає саме у сплаті винагороди, яку користувач сплачує емітенту при транзакціях із електронними грошима. Сума винагороди повинна узгоджуватися сторонами при укладанні договору.

Договір про використання електронних грошей є двосторонньо-зобов'язуючим. У таких договорах обидві сторони мають і права, і обов'язки. За договором про використання електронних грошей широке коло обов'язків покладено на емітента, а саме: здійснювати обмін готівкових і безготівкових грошей на електронні; надавати інформацію щодо тарифів і правил здійснення операцій з електронними грошима під час укладання з користувачами договорів про використання електронних грошей; забезпечити дотриманням вимог й обмежень, визначених чинним законодавством України, щодо здійснення операцій з електронними грошима; здійснювати погашення електронних грошей на першу вимогу пред'явника відповідно до умов договору та Положення тощо.

Зазначеним обов'язкам емітента кореспондує право користувача відкривати електронні гаманці і переказувати на них електронні гроші; отримувати електронні гроші у генерального агента або агента з розповсюдження; у разі втрати з будь-яких причин ідентифікатора електронного гаманця або інструмента, що надає доступ до електронного гаманця, звертатися до генерального агента із клопотанням щодо блокування проведення операцій з електронними грошима в електронному гаманці; використовувати електронні гроші для оплати товарів торговцям; переказувати електронні гроші іншим користувачам – фізичним особам; погашати електронні гроші за першою вимогою.

Крім прав, на користувача покладені такі обов'язки: перед початком випуску електронних грошей ознайомитися в повному обсязі з умовами договору, запропонованого емітентом; сплачувати комісійну винагороду при здійсненні операцій з електронними грошима у розмірах, визначених емітентом; дотримуватися Правил використання електронних грошей і вимог чинного законодавства України.

У свою чергу названим обов'язкам користувача кореспондують такі права емітента як: утримувати комісійну винагороду відповідно до тарифів; здійснювати модернізацію програмного забезпечення, що використовується для проведення випуску електронних грошей та ін.

Предметом цього договору є надання емітентом користувачу послуг із використання електронних грошей як засобу платежу. Під послугами із використання електронних грошей слід розуміти відносини щодо здійснення випуску, розповсюдження, розрахунків, обміну, погашення електронних грошей та поповнення електронними грошима електронних пристроїв, які виникають між користувачем та емітентом. Слід зазначити, що послуги із використання електронних грошей слід відрізнити від правовідносин, що виникають із використання електронних грошей, які за своїм змістом є ширшими. Відповідно до Положення правовідносини із використання електронних грошей охоплюють відносини не лише між користувачем та емітентом, але й ті, що виникають між операторами, агентами і торговцями.

Щодо форми договору зазначимо наступне. Виходячи з того, що емітентом виступає юридична особа, а користувачем – фізична або юридична особа, то за правилами п. 1, 2, ч. 1 ст. 208 ЦК України такий правочин слід вчиняти у письмовій формі. Змінами, внесеними згідно з Законом № 675-VIII від 03.09.2015 р., до письмової форми були прирівняні й електронні документи – документи, інформація в яких зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа (ч. 1 ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 р. № 851-IV), тобто правочин вважатиметься вчиненим у електронній формі у випадку, якщо в ньому наявні всі обов'язкові реквізити документа. Частинами 1 і 2 ст. 6 згаданого Закону передбачено, що обов'язковим реквізитом електронного документа є електронний цифровий підпис, отриманий за результатом криптографічного перетворення набору електронних даних, який додається до цього набору або логічно з ним поєднується і дає змогу підтвердити його цілісність та ідентифікувати підписувача [7]. Як правило, оферта на укладення договору про використання електронних грошей розміщується у вигляді електронного документа в мережі Інтернет. На практиці сторони нечасто послуговуються електронними цифровими підписами, обґрунтовуючи можливість укладення договору в мережі Інтернет шляхом розміщення оферти (ч. 2 ст. 641 ЦК України, ч. 4 Закону України «Про електронну комерцію») і акцептом, який здійснюється шляхом вчинення конклюдентних дій (ч. 2 ст. 642 ЦК України). У ч. 6 ст. 11 Закону України «Про електронну комерцію» зафіксовано вимоги, які законодавець

висуває до конклюдентних дій, а саме акцепт може бути наданий шляхом вчинення дій, що вважаються прийняттям пропозиції укласти електронний договір, якщо зміст таких дій чітко роз'яснено в інформаційній системі, в якій розміщено таку пропозицію, і ці роз'яснення логічно пов'язані з нею [8]. Такий спосіб акценту на практиці знаходить свій прояв у здійсненні кліку, заповненні типової анкети, формуляра тощо.

Убачається також за доцільне визнання договору про використання електронних грошей договором приєднання і публічним договором, адже, хоча законодавство не називає його договором приєднання, на практиці користувач повинен приєднатися не тільки до умов договору, а й до умов роботи в електронному гаманці. Також цей договір підпадає під всі ознаки публічного договору, якими за цивільно-правовою доктриною є: 1) наявність зобов'язаної сторони, підприємця; 2) особа, яка діє у сфері публічного договору, здійснює продаж товарів, виконання робіт або надання послуг будь-кому, хто до неї звернеться; 3) встановлює однакові умови для всіх споживачів. Відповідно, всі три ознаки характерні і для правовідносин, які виникають між емітентом і користувачем під час укладення договору про використання електронних грошей.

Обговорення результатів. Дослідження правової природи договору про використання електронних грошей супроводжується виявленням значної кількості теоретичних і практичних проблем і окремих дискусійних питань, які мають важливе прикладне значення. Такий стан обумовлений тим, що сьогодні цивільно-правова регламентація обігу електронних грошей знаходиться на стадії становлення. Однак слід констатувати той факт, що динаміка розвитку відносин, пов'язаних із використанням електронних грошей, породжує значні зміни в законодавстві, спрямовані на врегулювання таких відносин. Тож наукові дослідження з цієї проблематики довго ще залишатимуться актуальними.

Висновок. Підсумовуючи, слід зазначити, що договір про використання електронних грошей, необхідність якого обумовлена розвитком електронної комерції, має самостійний характер і повинен знайти своє закріплення поміж інших поймаєнаних договорів у ЦК України. Ми пропонуємо під договором про використання електронних грошей розуміти домовленість двох сторін, за якою одна сторона (емітент) зобов'язується надавати електронні гроші іншій стороні (користувачу) в обмін на готівкові або безготівкові гроші, зараховувати їх на електронний пристрій, відкритий спеціально для користувача, а також виконувати розпорядження користувача про перерахування та погашення електронних грошей, з урахуванням вимог, установлених чинним законодавством. Отже, договір про використання електронних грошей є консенсуальним, відплатним та взаємним.

Список літератури:

1. Исаев А. Н. Договор эмиссии электронных денег. *Харьковская цивилистическая школа: о договоре* : монографія / И. В. Спасибо-Фатеева, О. П. Печенький, В. И. Крат и др. Харьков : Право, 2017. С. 300–312.

2. Коростелев М. А. Правовой режим электронных денег в гражданском законодательстве : дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2015. 216 с.
3. Лоцилин В. С. Правовая природа электронных денежных средств и структура правоотношений при расчетах с их использованием : дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2013. 176 с.
4. Про електронні гроші в Україні : Положення, затверджене Постановою Правління Національного Банку України від 04.11.2010 р. № 481. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1336-10>.
5. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/annot/2664-14>.
6. Цивільне право : підручник : у 2 т./ за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. 2-ге вид., перероб. та доповнене. Харків : Право, 2014. Т. 2. 816 с.
7. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/term/851-15>.
8. Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/ru/675-19>.
9. Філатова Н. Ю. Регулювання особливостей укладення електронних договорів: порівняльно-правовий аналіз. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 139. С. 63–77. doi: <http://dx.doi.org/10.21564/2414-990x.139.114079>.

References:

1. Isaiev, A.M. (2017). Dogovor jemissii jelektronnyh deneg. *Kharkovskaia tsyvylystycheskaia shkola: o dohovore*. I. V. Spasibo-Fateeva, O. P. Pechenyj, V. I. Krat et al. (Eds.). Kharkov: Pravo, 300–312 [in Russian].
2. Korostelev, M.A. (2015). Pravovoj rezhim ehlektronnyh deneg v grazhdanskom zakonodatel'stve. *Candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
3. Loshchilin V. S. (2013). Pravovaya priroda ehlektronnyh denezhnyh sredstv i struktura pravootnoshenij pri raschetah s ih ispol'zovaniem. *Candidate's thesis* [in Russian].
4. Pro elektronni hroshi v Ukraini: Polozhennia, zatverdzhene Postanovoiu Pravlinnia Nacional'noho Banku Ukrainy vid 25.06.2008 r. № 178. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0688-08>.
5. Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehuliuвання rynkiv finansovykh posluh: Zakon Ukrainy vid 12.07.2001 r. № 2664-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/annot/2664-14>.
6. Borysova, V.I., Spasybo-Fatieieva, I.V., Yarotskiy, V.L. et al. (Eds.). (Vols. 1–2); Vol. 2. (2014). *Tsyvilne pravo*. Kharkiv [in Ukrainian].
7. Pro elektronni dokumenty ta elektronnyi dokumentoobih: Zakon Ukrainy vid 22.05.2003 r. № 851-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/term/851-15>.
8. Pro elektronnu komertsiiu: Zakon Ukrainy vid 03.09.2015 r. № 675-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/ru/675-19>.
9. Filatova, N.Yu. (2017). Rehuliuвання osoblyvostei ukladennia elektronnykh dohovoriv: porivnialno-pravovyi analiz [Regulation of the peculiarities of electronic contracts: comparative legal analysis]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue 139, 63–77*. doi: <http://dx.doi.org/10.21564/2414-990x.139.114079> [in Ukrainian].

Petrofanova K. R., Postgraduate Student of Civil Law Department № 1, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.
e-mail : petrofanovaksenya@gmail.com ; ORCID 0000-0003-0463-6033

Legal nature of the contract on the use of electronic money

Most scholars studying electronic money, consider them as an economic category, analyzing the advantages and disadvantages of electronic money as a means of payment, leaving out the attention to the question of the legal nature of the contract when using electronic money. Taking into account the

fact that the aforementioned agreement is the basis for the obligation to issue, transfer and repay the electronic money, the actual implementation of civil legal analysis of the contract on the use of electronic money is considered.

The question of studying the legal nature of the contract on the use of electronic money was devoted to the works of such scholars as A. Isaev, M. Korostelov, V. Loshchylin and others. Along with this, the mentioned problem acquires a new urgency, in connection with the increase of settlements with the use of electronic money.

The purpose of the article is to clarify the legal nature and concept of the contract on the use of electronic money.

The study of the legal nature of the contract on the use of electronic money is accompanied by the discovery of a large number of theoretical and practical problems and individual discussion issues that have important applied value. This condition is due to the fact that today the civil legal regulation of the circulation of electronic money is in the making. However, it should be noted that the dynamics of the development of relations associated with the use of electronic money, generates significant changes in legislation aimed at regulating such relations. In connection with this, scientific research on this issue will remain relevant for a long time.

Keywords: money; electronic money; agreement on the use of electronic money; Bank account; obligation to issue electronic money; obligation to transfer electronic money; obligation to repay electronic money.

Надійшла до редколегії 15.08.2018 р.